

Religieus leven in een geseclariseerde wereld

Inleiding voor de bijeenkomst Kleurrijk Religieus Leven 2007

Inleiding

In 2006 noemde pastoraal theoloog professor van de Ven van de Radboud Universiteit van Nijmegen de Europese samenleving zeer geseclariseerd. Binnen dit geseclariseerde Europa noemde hij Nederland samen met de Scandinavische landen de meest geseclariseerde samenlevingen ter wereld. Wat zeggen we eigenlijk als we de term secularisatie gebruiken voor een Europese of Nederlandse samenleving?

De term secularisatie wordt in vele betekenissen en met verschillende waarderingen gebruikt. Het gebruik van de term suggereert een duidelijkheid, die er vaak niet is. Ik geef allereerst aan in welke betekenissen en processen ik het woord en het verschijnsel tegenkom. Daarna geef ik aan hoe het Mysterie van God in die secularisatie aan de orde is. Vervolgens besteed ik aandacht aan religieus leven binnen deze geseclariseerde samenleving en aan nieuwe ontwikkelingen binnen dit religieuze leven. Ik vraag me af voor welke opdracht of uitdaging religieus leven staat in deze geseclariseerde samenleving. Uiteraard doe ik dat als zeer betrokken bij de Konferentie Nederlandse Religieuzen en als iemand die als karmeliet probeert te leven. Mijn beschrijving en waardering zijn daardoor gekleurd.

Meerdere betekenissen van secularisatie

Meestal gaat men ervan uit dat het woord 'secularisatie' als een technische term voor het eerst gebruikt werd in de zin van de onteigening van kerkelijke goederen, meestal met de bijklank van illegitieme onteigening. Tijdens de vredesonderhandelingen in het kader van de vrede van Westfalen kwam de vraag aan de orde hoe de keurvorst van Brandenburg schadeloos gesteld moest worden voor het verlies van zijn gebieden in Zweden. Een oplossing was hem gebieden te schenken die tot dan toe onder kerkelijk toezicht stonden. Men gebruikte voor deze onteigening van kerkelijke goederen de verhullende term secularisatie. In latere tijden is de term steeds gebruikt voor de confiscatie van kloosterlijke en kerkelijke goederen door de staat.

De term 'secularisatie' is echter ouder. In het kerkelijke recht wordt de term gebruikt voor de overgang van iemand van een reguliere orde naar een seculiere orde: dus als een priester religieus, priester van een bisdom wordt; als een zuster of broeder ontheven wordt van de geloften.

Een godsdienstsociologische betekenis van het woord secularisatie staat beschreven in het boek van Peter Ludwig Berger, Brigitte Berger en Hansfried Kellner, *The homeless mind: modernization and consciousness* (1977). Deze auteurs beschrijven op een fascinerende manier hoe onze moderne samenleving uiteen is gevallen in verschillende leefwerelden: compartimenten die los van elkaar bestaan. Er is bijvoorbeeld de leefwereld van de ambtenarij en de registratie, de wereld van de arbeid en het werk, de wereld van de school, de wereld van de politiek en de eigen wereld van het gezin. De moderne mens pendelt dagelijks heen en weer tussen al deze verschillende werelden. De overkoepelende functie van de godsdienst die al deze werelden verbindt en in een zinvol verband plaatst, is wegge gevallen. Er is geen hemels baldakijn meer. De zins- en zijssamenhang die de religie gaf, bestaat niet meer. De mens heeft geen thuis meer. Hij is een 'homeless mind' geworden die zijn weg zoekt in de verschillende werelden, waar hij dagelijks mee te maken heeft. Voor spiritualiteit heeft deze betekenis van secularisatie belangrijke gevolgen. Het vanzelfsprekende van godsdienst, en nog belangrijker het vanzelfsprekende van God, bestaat niet meer. De moderne mens is een zoeker geworden, een thuisloze in de vele werelden die hij binnengaat.

In samenhang met het proces van de fragmentatie van het hemelse baldakijn zijn er een aantal andere processen die met het woord 'secularisatie' worden aangeduid. De opvatting dat godsdienst een privé-zaak is brengt met zich mee dat secularisatie wordt verstaan als de privatisering van de godsdienst. Volgens mij wordt met deze verwijzing van godsdienst naar het privé-domein het religieuze beleven van mensen onttakelt en beroofd van de publieke en ethische dimensie die godsdienst en religie ook hebben.

Parallel aan het proces van de privatisering van de religie is er het proces van ont-traditionalisering. De wortels van de eigen geloofsovertuiging zijn niet meer bekend. De ont-traditionalisering wordt geïllustreerd in de media als de viering van grote christelijke feestdagen wordt vereenzelvigd met o.a. "Pasen is als we op maandag meubels gaan kijken."

Toch hebben mensen behoefte aan verdieping en zingeving. Mensen blijven zoeken. Soms stellen ze een pakket samen uit wat de verschillende religieuze en spirituele tradities te bieden hebben. Men spreekt van de religieuze supermarkt, reli-shopping. Het blijft voor mij een belangrijke vraag welke impact de nadrukkelijke aanwezigheid in onze samenleving van grote religieuze tradities met een rijke spirituele inhoud, zoals het Christendom, de Islam, het Jodendom, op den duur zal hebben. Hierbij denk ik aan de uitspraak van minister Ellen Vogelaar. Onze Joods Christelijke traditie is als cultuurgegeven voor ons vanzelfsprekend. Toch is onze Joods Christelijke traditie het resultaat van een lange geschiedenis met veel spanningen en conflicten. Zo ziet minister Ellen Vogelaar dat na veel spanningen en conflicten we in Nederland en in West Europa eens zullen spreken over een Joods Christelijke Islamitische traditie als belangrijk gegeven in onze cultuur.

Met secularisatie wordt ook bedoeld de verdamping van de kerkelijke instituties. Jaarlijks worden er cijfers geproduceerd waaruit blijkt dat steeds minder mensen zich verbonden weten met de kerkelijke instituties in hun klassieke vormgeving. Deze kerkverdamping moet niet gelijk gesteld worden met de afname van geloof, van spiritualiteit en van bewogenheid. De toename van religieuze lekenbewegingen alleen al in ons land maakt duidelijk dat een dergelijke gelijkstelling een misvatting is.

Achtergronden van secularisatie en de grenzen ervan

Als onderliggende principes van de zojuist aangegeven processen herken ik een identiteits-beleving waarin de mens zich autonoom acht; het principe van de maakbaarheid en het primaatschap van de rationaliteit en de nuttigheid. De moderne mens denkt zich zelf als autonoom. Dat is op zich geen slecht uitgangspunt. De idee van de autonomie heeft vele goede dingen voortgebracht. We danken er bijvoorbeeld onze democratische regeringsvormen aan en het besef van eigen verantwoordelijkheid. Ook de emancipatie van onderdrukte groepen en het recht op zelfontplooiing heeft alles te maken met het principe van autonomie. Op het principe van de maakbaarheid is onze wetenschap en onze techniek gebaseerd. We danken er onze vooruitgang en onze technische voorzieningen aan. De centrale verwarming, de televisie, de computer en internet zouden we niet graag willen missen. Het principe van de rationaliteit geeft ons het vermogen tot zelfstandig en kritische oordelen, tot wetenschappelijk onderzoek en tot evaluatie.

Deze onderliggende principes van de secularisatie hebben ook hun grenzen. Ik ervaar grenzen bij het primaatschap van rationaliteit en nuttigheid, wanneer ik mijn ergernis, mijn emoties onderken bij zinnen als: "Die geloven nog," en "Die gaan nog naar de kerk." Het is vooral het woordje 'nog' dat me emotioneel raakt en waaraan ik me erger. Het klinkt alsof rationaliteit en nuttigheid zoiets doms als spiritualiteit en religiositeit allang hebben achterhaald. Intelligente

mensen doen zoiets niet meer. Tegelijk ervaar ik dergelijke uitspraken ook als een categorieverwarring. Affectiviteit is iets heel anders dan nuttigheid of effectiviteit. Bidden behoort naar mijn aanvoelen eerder tot de categorie van de affectie. Bidden helpt daarom ook niet. Maar dat betekent nog niet dat je het daarom moet laten. Mensen houden van elkaar en van God, en zelden spelen daarbij nuttigheidsoverwegingen een rol. Nuttigheid en rationaliteit blijken niet de enige categorieën te zijn. Ik ben van mening dat enkel rationaliteit en nuttigheid onze wereld eendimensionaal maken; een wereld waarin het Mysterie verdwijnt. Het idee van de maakbaarheid stuit op grenzen wanneer we geconfronteerd worden met de eindigheid van ons bestaan. Ziekte en dood doen ons beseffen dat niet alles maakbaar is. Wij hebben ons zelf niet gemaakt. We zijn in het bestaan aan elkaar gegeven. Soms lijken onze ingrepen in de natuur door de bio-industrie en de bio-technologie, onze ingrepen in de erfelijkheid, meer problemen te hebben veroorzaakt dan te hebben opgelost. De confrontatie met het lijden van onze medemens vraagt, wanneer er geen oplossing voor dit lijden is, meer om mededogen, nabijheid en innerlijke bewogenheid dan om iets anders. Wanneer we zien hoe macht of het verlangen naar macht vertaald worden in oorlog, geweld of terrorisme maakt dit gewone mensen machteloos en wanhopig bij het lijden dat hen ongewild overkomt.

De lezing van de Schriften, van de Evangelies leert mij dat niet alleen autonomie identiteitsbepalend is. Er kunnen ook geheel andere processen van identiteitsvorming plaats hebben. Dat noem ik maar, bij gebrek aan een beter woord, een relationele identiteit. Een relationele identiteit wordt mij aangeboden: zomaar, gratis, om niet, uit liefde. Iemand laat zich met mij in. Aan het begin van de synoptische evangelies zegt de stem uit de hemel: “Jij bent mijn veelgeliefde zoon. Ik hou van jou.” Misschien is dat wel tot ieder van ons gezegd. Misschien is aan ieder van ons wel een plaats aangeboden waar wij vanzelfsprekend bij God thuis zijn. De vragen en de moeilijkheden van ons bestaan, onze worsteling en onze strijd, zijn dan niet opgeheven; maar er is wel een plaats waar wij ons thuis mogen weten. In de relatie die ons door God wordt aangeboden kunnen wij gaan staan en zo ons zelf worden als veelgeliefde zonen en dochters van God. We kunnen Gods liefdesaanbod aannemen en daarin leven. Het eigen worden, het eigen maken van deze relationele identiteit is een opgave voor een heel leven. Pas aan het einde van de evangelies krijgt de stem uit de hemel antwoord in het gebed van Jezus: “Abba, Vader.”

God, de afwezige Aanwezige en de aanwezige Afwezige

Het mysterie van God onttrekt zich aan ons, aan onze rationaliteit en aan ons besef van maakbaarheid. Tegelijkertijd dringt het mysterie van God zich aan ons op. Hiermee verwoord ik de werkelijkheid van God. Het Mysterie dient zich aan als buiten onszelf, als heilig en als niet in de greep te krijgen. In de mate dat wij geconfronteerd worden met aspecten van het Mysterie dringt het eindeloze diepe onbegrijpelijke Mysterie zich op. Onvermijdelijk blijft dit Mysterie mensen confronteren met vragen naar de zin, met vragen naar het waarom. Wat toch de bedoeling is van wat er gebeurt en er door mensen gedaan wordt. Het Mysterie van God is een inbreuk op wat voor ons vertrouwd is. Het is een inbreuk op de werkelijkheid die door ons mensen gepoogd wordt onder controle te houden.

Hoewel we leven in een samenleving waarin mensen zich autonoom denken, de rationaliteit hoog in het vaandel hebben staan en de maakbaarheid hun visioen is weigeren mensen ook, op basis van diepe religieuze ervaringen, eendimensionaal te leven. Ook al benoemen ze het mysterie niet dat hen trekt, mensen leven toch in het vermoeden en de verwachting van het geheim dat hun leven kan vullen. De posters van de reclame campagne voor de jongerendag 2006 van de Evangelische Omroep nodigden jongeren uit met de tekst “Enter the Mystery”. In een gesprek tussen de Franse filosoof Régis Debray en de Franse theoloog Claude Geffré (enkele jaren geleden gepubliceerd in Volzin) merkt filosoof Régis Dubray op: “Menselijke groepen,

gemeenschappen, hebben iets buiten zichzelf nodig om zich daaromheen te verenigen: een toekomstdroom, een gedroomde oorsprong. Dit iets leeft in de samenleving in de vorm van een symbool, van iets heiligs”. Theoloog Claude Geffré ziet in de huidige ontwikkelingen nieuwe kansen voor de ware religie. Hij zegt: “Er is een uittocht uit religieuze instituties. Wat gebeurt er daarna? Het bijzondere van de religieuze ervaring komt juist nu aan het licht nu de religie van de religieuze instituten geen functie meer heeft. Er is ‘religie op een andere manier’ in opkomst. In onze tijd komt de kern vrij van wat religie is, namelijk de intimiteit met God. En deze intimiteit is ‘om niet’. Steeds meer wordt nu beleefd dat God niet alleen maar transcendent is (en verpletterend) maar een ‘Subjectiviteit’. Omgang met God staat in het teken van liefde, vriendschap en verbond, en niet in dat van onderworpenheid en overheersing. Deze omgang met God voegt iets toe aan ons mens-zijn. Dit biedt een zekere hoop voor ‘een wereld zo waanzinnig als de onze’”.

Wanneer dat vermoeden en die verwachting van het geheim op God gericht is, ook al verhindert de huiver ons daar namen aan te geven, raken we aan de motieven van het religieuze verlangen. Dit religieuze verlangen is voor mij de kern van het bidden. Niet de vaste uren, niet de rituelen en de woorden - hoewel van groot belang - zijn de beweging van het bidden, maar het verlangen dat zich uitstrekt naar het Geheim. Religieus leven maakt werk van dit bidden en dit verlangen. Religieus leven is leven in verwachting. Verwachting is verlangen en vertrouwen tegelijk. “Verwachting ontkent de donkerte van het heden niet; ze legt de toekomst niet in één bepaalde richting vast; niettemin ziet ze uit naar een nieuwe onverwachte mogelijkheid. Ze praat de lichtkanten van het heden niet weg, eist niet dat deze zich in de toekomst doorzetten; niettemin ziet ze uit naar de Toekomst die het leven vervullen zal,” zegt Frans Andriessen. Verwachten is het heden erkennen en de toekomst tegemoet zien. Bidden is zich uitstrekken naar Hem die ons tegemoet komt. Het is de leegte openhouden voor Hem die ze werkelijk kan vullen met zijn Aanwezigheid.

Bidden is daarom ook je stem voegen in het gebed van de lijdende mens. Het is stem geven aan het klagen en roepen van allen die de leegte en het gemis kennen, die de eenzaamheid van onze samenleving ondervinden, die lijden aan de kilte onder de mensen, die ontheemd zijn en gemarginaliseerd. Bidden is de solidariteit met hen die zoeken naar sporen van God in hun bestaan.

Gods inbreuk in het leven

Roeping is de ervaring dat God inbreekt in ons leven en ons levensperspectief richting geeft door het te plaatsen in een leven gewijd aan God. De herkenning van de roeping, Gods inbreuk in het leven verstaan, is niet eenvoudig. Zeker niet voor jonge mensen van vandaag. Het vraagt verheldering en onderscheiding. Het vraagt een goede begeleiding. Het vraagt ook om een volwassen besluitvorming. Gods inbreuk in het leven beantwoorden (professie doen) is iedere dag nieuw omdat het een ja zeggen is vanuit de concrete omstandigheden van dit moment, vaak tegen de heersende opvatting en de dominante cultuur in.

Ieder is natuurlijk verantwoordelijk om zijn eigen weg te gaan met zijn roeping. Dat is echter maar een gedeelte van het verhaal. Allen zijn we samen verantwoordelijk voor de verwezenlijking van onze persoonlijke roeping en van de roeping en de zending van ons religieus instituut, waarbij leven in gemeenschap de in-oefening is van de aanvaarding van de ander als volkomen anders, als aan mij gegeven om broeder en zuster te worden.

Abdijen en gemeenschappen zijn biddende, contemplatieve en actieve gemeenschappen in een wereld waarin God niet meer vanzelfsprekend is. Het is mijn overtuiging –gesteund door de grote mystici- dat contemplatie leidt tot inzet en dat inzet zonder contemplatie de neiging in zich heeft activisme te worden. Mensen, die in onze geseclariseerde wereld God zoeken, leven vanuit hun verlangen; leven in verwachting en vertrouwen. De creativiteit, de openheid en de religieuze

bewogenheid die voor dit leven nodig zijn, lijkt nauwelijks meer te komen van de kerkelijke instituties. Nodig zijn plekken waar het hart van mensen gaat branden, bewogen raakt. Ik denk dat het belangrijk is dat we ons charisma en onze zending durven zien als van wezenlijk belang in de samenleving en de kerk van nu.

De grote religieuze tradities hebben zeker iets te zeggen aan de huidige gesecculariseerde samenleving. Dat blijkt ook. Abdijen en kloosters zijn voor veel mensen oases van gastvrijheid. Mensen zijn op zoek naar die gastvrijheid waarin ze er mogen zijn, in zich als mens de moeite waard. Mensen zijn op zoek naar rust, stilte, eenvoud en bezinning, naar plaatsen waar ze zich kunnen verhouden om vanuit hun verlangen in relatie te treden met het mysterie van God. Mensen zoeken momenten van stilte, bezinning en gebed om zich te onttrekken aan de drukte van de samenleving. Ze voelen zich thuis waar ze hun verlangen naar God open kunnen houden en kunnen voeden, waar de biddende en contemplatieve dimensie van hun bestaan aan de orde mag zijn en vorm gegeven kan worden, waar contemplatie hen uitnodigt zich in te zetten en waar inzet niet ontdaan wordt van deze contemplatieve dimensie.

God, aanbod en uitnodiging

Religieuzen worden vanuit hun roeping uitgenodigd zich te verhouden tot dit mysterie van God, en wel in een wereld die droomt van maakbaarheid en autonomie, in een samenleving die tot op het bot gesecculariseerd is. Het betekent in mijn ogen dat we met durf, enthousiasme en vol vertrouwen ons openlijk moeten verhouden met het Mysterie en met het feit dat we ten diepste geen antwoord hebben op wezenlijke vragen en kwesties. Het betekent dat het van belang is dat wij die verhouding tot het Mysterie aan gaan waarin de intimiteit met God ruimte krijgt; waarin het Mysterie wordt aanvaard als een belangrijke leidraad en oriëntatie in ons leven. Die verhouding aangaan met het Mysterie betekent dat wij ten diepste geen antwoord hebben. Het geeft ook aan dat wij beseffen dat juist in het vertrouwen op, in de overgave aan het Mysterie en in de overgave aan de intimiteit met God, de kracht van het religieuze leven schuilt om met alle inzet en engagement en in alle omstandigheden waarin wij verkeren het mysterie van God aan het licht te brengen. Het vraagt in mijn ogen om eerlijkheid, authenticiteit en transparantie van ons.

Er is nog een ander aspect dat hier van belang is. Religieuzen zijn niet meer vanzelfsprekend aanwezig in het politieke domein. Het heeft religieuzen de ruimte geboden zich te verhouden met de noodzakelijke herbronning van hun spiritualiteit en hun charisma. Het heeft de religieuze instituten de ruimte geboden zich intern te verhouden met de grenzen en beperkingen die zich in toenemende mate aandienen vanwege vergrijzing en vanwege vermindering van bestuurskracht. Het verdwijnen uit het publieke domein heeft echter ook een andere zijde. Religieuze instituten worden niet meer gezien als relevante organisaties die belangrijke waarden in onze samenleving vorm geven en die ook belangrijke waarden bij dragen aan de samenleving van morgen. Deze niet meer vanzelfsprekende aanwezigheid in het publieke domein brengt de religieuzen in een nieuwe situatie. Als religieuze instituten worden we gedwongen, willen we onze traditie, onze spiritualiteit en ons charisma zien als een bijdrage aan de samenleving van morgen, onze bescheiden opstelling te verlaten en bewust aandacht te vragen voor de waarden, de bezieling en de inspiratie van waar uit we leven. Opnieuw wordt van onze religieuze instituten gevraagd te beseffen dat wij een lange traditie meedragen die werkelijk van waarde is voor de komende generaties. Het kan een belangrijke bijdrage zijn aan de samenleving waarin her en der het besef doorbreekt dat maakbaarheid niet alles is en waarin zichtbaar wordt dat individualisme een zware wissel trekt op de gemeenschapszin, op de zusterschap en broederschap, op de onderlinge solidariteit en de onderlinge verbondenheid. Als religieuze instituten zijn we er voor verantwoordelijk dat waarden die voor ons van belang zijn aan de orde komen en ingebracht worden in het publieke debat en het publieke domein. Dat is een verantwoordelijkheid die

religieuze instituten –in mijn ogen- op moeten pakken en waaraan zij vorm moeten geven. Opnieuw moeten we leren, juist in een fase dat grenzen en beperkingen zich steeds meer aandienen, ons te verhouden met de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, ons te mengen in het publieke debat en op een inhoudelijke manier aanwezig te zijn in onze gesecculariseerde samenleving waarin niet gemeenschapszin maar individualisme de boventoon voert.

Actualiteit van religieus leven

De waarden die het leven van religieuzen kleur hebben gegeven en nog kleur geven, de zorg en de bewogenheid om God en om mensen, de aandacht voor studie en reflectie met betrekking tot het geestelijke leven, de roep om aandacht voor gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping, blijven actueel. Het vraagt van ons dat we als religieuze instituten dat proberen te doen wat in ons vermogen ligt om voor deze belangrijke waarden aandacht te vragen. Ik denk dat het belangrijk is te beseffen dat het aantal bondgenoten toeneemt en dat werkelijk de dialoog hierover gevoerd moet worden in het publieke domein. Het lijkt mij dat religieuzen hiertoe mogelijkheden moeten scheppen. Naar mijn mening mogen we als religieuzen niet verdwijnen uit het publieke domein. Als religieuzen zullen we zeker anders aanwezig moeten zijn dan in het verleden. Het is een uitdaging waar we gezamenlijk voor staan. Het gaat hierbij niet alleen om onze eigen toekomst maar ook om de toekomst van waarden die de moeite waard zijn voor de samenleving van vandaag en morgen.

Stichters en stichtersessen van ordes en congregaties hebben vanuit hun geraaktheid door God en hun bewogenheid om mensen gepionierd ten gunste van zorg behoevende, arme en in nood verkerende mensen. In de loop van de tijd zijn er vaak regels en structuren gegroeid die de bewogenheid en de geraaktheid van het begin hebben verduisterd. Herbronning brengt terug naar de kern, nl. dat mensen zijn geraakt door het mysterie van God. Juist vanuit die geraaktheid ontstaat er gemeenschap en inzet.

Geraaktheid door het Mysterie, geraaktheid door God is niet het alleenrecht van religieuzen. De geschiedenis leert ons dat er vaak brede bewegingen van leken zijn geweest die de bedding vormden voor nieuwe ontwikkelingen. De armoedebeweging, de Devotio Moderna, de beweging van barmhartigheid, de emancipatiebewegingen, de sociale bewegingen, de bevrijdingsbewegingen etc. etc. vormden de bedding voor ingrijpende ontwikkelingen in kerk en samenleving.

In het voorafgaande heb ik beschreven dat de kerk als instituut geen thuis meer is voor veel mensen. Toch voelen mensen zich geraakt en bewogen door en omwille van het Mysterie. Waar vinden zij met hun religieuze ervaring, met hun religieus verlangen en met hun beleving van hun intimiteit met God een thuis? Waar vinden zij leiding en goede begeleiding van hun zoekproces? Ik vind dit een serieuze kwestie. Er zijn kloosters en gemeenschappen die een thuis scheppen en deze leiding en begeleiding op zich nemen. Het is in mijn ogen ook significant dat de opleiding geestelijke begeleiding van het Titus Brandsma Instituut te Nijmegen een gestage toestroom van mensen kent. Mensen beseffen dat begeleiding van de religieuze ervaring en de intimiteit met God vraagt om een open en volwassen benadering.

Vernieuwing van religieus leven

Interessant is dat bij verschillende religieuze instituten de herbronning geleid heeft tot nieuwe initiatieven voor bezinning, gebed en sociaal engagement. Verschillende abdijen en verschillende kloosters zijn centra geworden waar mensen rust, stilte en verdieping zoeken. Vanuit verschillende gemeenschappen en kloosters worden op kleine schaal gemakkelijk toegankelijke bezinningsprogramma's aangeboden. Boeiend is dat vanuit verschillende religieuze instituten –

hoewel ook kampend met een toenemende vergrijzing - zusters en broeders betrokken zijn bij het internationale netwerk tegen vrouwenhandel en kinderhandel. Boeiend is dat in oude wijken van de grote steden met hun multiculturele en multireligieuze bevolking met name door religieuzen aandacht wordt gegeven aan het pastoraat van de presentie. Deze uitgesproken multiculturele en multireligieuze wijken hebben de aanzet gegeven tot de jaarlijkse bijeenkomst: 'kleurrijk religieus leven'. De missionaire ervaring van religieuzen heeft betekenis in deze wijken waar ook de dialoog met andere godsdiensten aan de orde is.

Herbronning en heroriëntatie hebben bij verschillende religieuze instituten geleid tot een hernieuwde bewustwording van het waardevolle van hun charisma. Dit vindt zijn vertaling o.a. in nieuwe toetredingen. Soms vindt dit zijn vertaling in de aandacht voor dit eigen charisma binnen het pastoraat. Dit neemt niet weg dat veel religieuze instituten hier in Nederland in een eindfase zijn gekomen. Maar het zegt tegelijkertijd dat God niet op gehouden is mensen te roepen en dat het belangrijk is op een nieuwe manier te verstaan dat Gods roepen anders is dan wij denken en niet vanzelfsprekend past in onze denk- en leefpatronen. God is niet opgehouden mensen uit te nodigen. Van ons wordt gevraagd vertrouwde beelden en opvattingen los te laten om ruimte te maken voor nieuwe ontwikkelingen en nieuwe vormen.

Tegen deze achtergrond is het wel en niet verrassend dat herbronning er toe heeft geleid dat vele 'leken' geïnspireerd worden door de authentieke en oorspronkelijke bewogenheid om God en om mensen zoals die in Regels of belangrijke documenten van religieuze instituten is verwoord. In een brief die religieuzen in september schreven aan de Nederlandse bisschoppen zeggen zij: "Niet te ontkennen is, dat het priestertekort zich steeds meer en ook duidelijker manifesteert. Daar doet zich eenzelfde proces voor als bij ons, religieuzen: weinig aanwas en een sterke vergrijzing. Weer geen puur Nederlands verschijnsel. Er lijkt ook meer aan de hand te zijn dan een incidenteel fenomeen.

Maar even manifest is het, dat de betrokkenheid van de gelovigen op kerk en geloof toeneemt; dat zij medeverantwoordelijkheid willen en kunnen dragen op diverse terreinen van het kerkelijk leven. Nu we zelf eenmaal onze eigen situatie hebben leren duiden als een appèl van God om plaats te maken voor andere evangelische leefwijzen, vragen wij ons af, of hier God ook niet aan de "priesterkerk" vraagt, plaats te maken voor een andere vorm van kerk; niet dat er geen plaats meer zou zijn voor priesters, maar niet meer die centrale plaats; een kerkvorm, waarin de gelovige gemeenschap zichzelf draagt, daarbij gesteund en geholpen door ambtsdragers.

Een vorm van kerk-zijn die meer verweven is met wat er al aan "gemeenschap" leeft. Geen verticaal kerkbeeld, maar horizontaal. Zo'n gemeenschapsideaal leeft ook steeds meer onder ons en wordt ervaren als "teken van de tijd", weldadig.

Ons bezinnend op, wat er vandaag de dag rond kerk-zijn in beweging komt, zijn wij geneigd zowel het afnemen van het priesterbestand als de groei van lekenverantwoordelijkheid te duiden als "tekenen van de tijd". Is hier Gods Geest werkzaam? Waar dan? Volgens ons zoekt Gods Geest van onderop haar weg naar boven en zoekt ze gelovigen, die Zijn stem geven. De Geest mag hierbij rekenen op velen van ons, religieuzen; we hopen veel medegelovigen op die manier te ondersteunen in hun inzet voor een kerk, waarin ruimte bestaat voor vrijwilliger(sters). We beschouwen hen als een groep, die inderdaad ondersteuning nodig heeft, nu ze momenteel steeds meer naar de marge verwezen worden. Ze mogen weten, dat we voor hun positie opkomen. Hun zorg en liefde voor een vitale kerk is voor ons "een teken van de tijd", dat niet verwaarloosd mag worden!"

De uitdaging van religieuzen in onze geseclariseerde wereld die in een snel tempo ook een één wordende wereld is met alle gevolgen ook voor de eigen locale culturen, is dat wij onze identiteit niet verliezen. Dat is een van de voornaamste kenmerken van de crisis voor de moderne en postmoderne mens. De noodzaak van authenticiteit dient zich aan. In dit verband is er een

interessant onderscheid te maken; dat van verandering en vernieuwing. Verandering gaat gepaard met verlies van identiteit en met instabiliteit. Bij vernieuwing gaat het om iets anders, een proces van opnieuw beginnen bij de oorsprong, de inspiratie van het begin weer oppakken en aan deze inspiratie opnieuw vorm geven binnen een veranderde wereld. Bij het antwoord van religieuzen op de uitdagingen van onze tijd gaat het dan om een biddende en profetische gemeenschap te zijn. Een profeet praat niet over God. Een profeet spreekt namens God. Een profeet gaat naar God namens het volk en naar het volk namens God. Dat betekent dat een profeet altijd op de tweede plaats komt. Het gaat om Gods aanwezigheid in deze wereld.

Het past religieuzen bescheiden te zijn –hoewel niet te bescheiden-, zeker als het gaat om processen van geraaktheid door God en bewogenheid om mensen. Deze geraaktheid door God is immers niet voorbehouden aan religieuzen. Deze bewogenheid om God en om mensen is veelkleurig en leeft binnen en buiten de kerken; ook binnen en buiten de grote religies. Het is van belang binnen onze gesecculariseerde, multiculturele en multireligieuze samenleving ruimte uit te sparen voor deze intimiteit met God, voor deze bewogenheid om God en om mensen opdat mensen met hun geraaktheid een thuis vinden waar deze bewogenheid respectvol wordt benaderd en gedeeld. Het is ook van belang een bedding te scheppen waarin mensen met hun bewogenheid een weg naar de toekomst kunnen gaan.

Toekomst van religieus leven

Toekomst is er gezien de kernachtige reflectie van de Franse theoloog Claude Geffré: “In onze tijd komt de kern vrij van wat religie is, namelijk intimiteit met God”. Toekomst is er ook gezien de herbronning en bewustwording binnen religieuze instituten. Gezien ook het groeiend aantal mensen dat relaties onderhoudt met religieuze instituten en de inspiratiebronnen van deze instituten. Welke vormen die toekomst zal kennen is onduidelijk.

In de platform bijeenkomst van de Konferentie Nederlandse Religieuzen zijn ervaringen van associatie en van andere vormen van verbondenheid uitgewisseld. Interessant zijn de aspecten die daarbij als gemeenschappelijke constanten naar voren komen.

- Het begin van een verbondenheid met het charisma van een religieus instituut hangt samen met ervaringen van vriendschap, met het zoeken van zin en steun voor het dagelijkse leven, met de behoefte aan spiritualiteit, met de ervaring dat een regel een goede persoonlijke richtlijn kan zijn voor de eigen geestelijke weg, met het verlangen te leven in een balans van actie en contemplatie, met de behoefte God een menselijk gezicht te geven, met de betrokkenheid op Jezus als een model voor Gods bewogenheid om mensen.

- Toeleiding, vorming en begeleiding vormen een vast element. Vaak is er een omlijnd traject om in te groeien in de beweging, in de groepering.

- Er is uitdrukkelijk sprake van een binding. De intensiteit van de binding verschilt sterk. Soms ligt de nadruk op de eigen persoonlijke weg en het eigen initiatief. Soms ligt de nadruk op een meer gestructureerd model van binding met een proces van initiële vorming en het uitspreken van een belofte.

- Het aangaan van een binding en het uitspreken van een belofte verlopen volgens een ritueel en vinden altijd plaats in het kader van een liturgieviering.

- Een aantal groeperingen en bewegingen wil zo zelfstandig mogelijk zijn met alles wat daar bij hoort. Anderen leunen bewust aan tegen de religieuze instituten waar ze mee verbonden zijn.

- Bij diverse groeperingen en bewegingen is er uitdrukkelijk sprake van een zending. Deze zending kan zich richten op missionaire activiteiten in Derde Wereld landen als ook op lokale projecten en werkzaamheden van het religieuze instituut. Een vorm van zending kan ook zijn om het religieuze instituut, de abdij, de lokale gemeenschap te ondersteunen.

- *De verbondenheid met een religieus instituut schept vaak ook een kader voor internationale verbondenheid omdat religieuze instituten veelal internationaal georiënteerd zijn.*
- *Van belang is ook de verheldering van de wederzijdse rechten en plichten. Vanwege vragen hoe je deze wederzijdse rechten en plichten bepaalt en bewaakt ontstaan er nieuwe vormen en nieuwe structuren van overleg, waarbij alle belanghebbenden betrokkenen zijn.*
- *Er is een uitdrukkelijk besef van ontwikkelingsprocessen waarbij er een grote mate van openheid is om van de traditie, van ervaringen van anderen en van problemen, valkuilen en mislukkingen te leren.*
- *Bij iedere vorm van betrokkenheid en binding is een boeiend aspect welke de plaats is van de familie, de partner, de vriendschapsrelatie, het gezin en de kinderen. Er zijn ervaringen dat dit heel soepel verloopt maar ook dat dit spanningen met zich mee brengt.*

De werkelijkheid laat zien dat er ontwikkelingen zijn die zich bewegen naar nieuwe vormen van religieus leven en naar nieuwe bindingen. Deze ontwikkelingen verdienen de ruimte en vragen om vormen van reflectie met betrekking tot gemeenschapsleven, met betrekking tot de geloften, met betrekking tot de 'leken' spiritualiteit in relatie met de spiritualiteit van een religieus instituut. In een kritische reflectie reikte Erik Borgman, lekendominicaan, onlangs belangrijke wegwijzers, oriëntatiepunten en toetsingsmomenten aan. Hij sprak op de negende platformdag van de Commissie Roepen van de KNR over het zelf-dragend vermogen van groepen en organisaties van 'leken' die zich verbinden en associëren met religieuze instituten. Hij vroeg zich af wat van belang is willen lekenbewegingen of bewegingen van geassocieerden het charisma en de projecten van reguliere religieuze instituten verder dragen. Hij reikte o.a. de volgende overwegingen aan.

- Het zelf-dragend vermogen wordt negatief beïnvloed door een smalle visie op religieus leven. Alleen indien 'leken' hun eigen vormgeving van een traditie van religieus leven kunnen verstaan als volledig rechtmatig, kunnen zij 'zelfdragend' worden. Dit impliceert niet alleen afstand nemen van door het canonieke recht bekrachtigde onderscheidingen, maar ook van diepgewortelde visies op de eigen identiteit zowel van religieuzen in canonieke zin als van 'leken'. Zo is het een taai idee dat bij religieuze instituten aangesloten 'leken' slechts parttime religieuzen zijn met een gedeeltelijk engagement. In deze zin is het ook van belang na te denken over eigen vormen van professie: het op je nemen van de verantwoordelijkheid voor het vormgeven van de religieuze traditie waartoe je behoort. Dit brengt zeker ook onderscheid aan tussen leken, maar dat kan ook noodzakelijk zijn voor de voortgang.

- Wanneer leken groepen gezien kunnen worden als 'erfgenamen' van het religieuze leven houdt dit in de praktijk veelal in dat de leden van de religieuze instituten vaststellen wat de erfenis is. Op deze manier dreigt elk verschil te verschijnen als een tekort van de kant van de 'leken'. Dit doen 'religieuzen' in de canonieke betekenis van het woord geregeld, met als gevolg dat in hun ogen 'leken' altijd onder de maat blijven. Het zijn echter vaak evenzeer de 'leken' zelf die eindeloos aandringen bij religieuzen hun rijkdom aan hen over te dragen en zichzelf altijd beschouwen als nog te weinig gevormd. Zo houden zij de religieuzen eindeloos in de rol van leraren en zichzelf eindeloos in de rol van leerlingen. Het lijkt juist het religieuze leven te zien als een leven dat telkens opnieuw vorm gegeven moet worden. In deze vormgeving hebben religieuzen in de klassieke zin meer ervaring en hun vormgeving kent ook een langere en in ieder geval een eerbiedwaardiger traditie. Maar de toekomst is voor zowel 'religieuzen' als 'leken' nieuw en kan worden gezocht met dezelfde middelen: kennis, levende traditie en nieuwe ervaring.

- Om zelfdragend te kunnen zijn, moeten religieuze leken gemeenschappen een eigen toegang cultiveren tot de spirituele traditie waarmee men zich verbindt. Het is van belang dat leden afzonderlijk over deze spirituele traditie in gesprek kunnen zijn met hun zusters en broeders in de canonieke zin en met anderen. In sterkere mate geldt dit voor de leken gemeenschap als geheel. In ieder geval moeten enkelen de vaardigheid hebben het leven van leken in zinvol verband te

brengen met centrale documenten en fundamentele noties uit de eigen spirituele tradities. Dit moet een belangrijk onderdeel zijn in het leven van de lekgemeenschap. Dit is ook een belangrijk aspect van initiële vorming. Nieuwe leden moeten ingevoerd worden in de kunst om het eigen leven zinvol in verband te brengen met de kernwaarden in deze centrale documenten.

Roeping, uitdaging en verassing

God blijft mensen roepen om zijn aanwezigheid in onze gesecculariseerde en multiculturele en multireligieuze maatschappij gezicht te geven. God laat zich kennen in de religieuze ervaring en het religieus verlangen van mensen. Mensen gaan een directe intieme relatie aan met God. We worden uitgenodigd op een nieuwe manier na te denken over roeping, over levensweg als een geestelijke weg, over religieus leven en over religieuze gemeenschap. Het is een uitdaging om vertrouwde kaders te durven toetsen vanuit de ervaring van de moderne mens. Het is een uitdaging roeping nieuw te verstaan vanuit de omstandigheden van nu. Willen we als religieuze gemeenschappen en als religieus bewogen mensen recht van bestaan hebben dan lijkt het van belang God levensecht en levensnabij in kerk en samenleving aan de orde te stellen. We worden uitgenodigd met vertrouwen en moed nieuwe wegen te gaan, juist nu veel vertrouwde structuren kwetsbaar blijken en de toekomst van religieus leven niet vanzelfsprekend lijkt. Nieuwe ontwikkelingen dienen zich echter aan. We worden uitgedaagd zichtbaar te maken wat religieus leven nu zou kunnen betekenen. We worden uitgenodigd onze kernwaarden scherp te onderscheiden. We worden uitgedaagd te onderzoeken hoe we deze toekomst kunnen beleven en vorm kunnen geven in een kerk en in een samenleving waarin mensen zoekende zijn naar wat werkelijk zin en betekenis geeft aan hun leven. We worden uitgedaagd, mensen voor wie het mysterie van God in hun leven aan de orde is, een bedding en een thuis aan te reiken opdat zij er hun weg mee kunnen gaan naar de toekomst toe.

Een crisis heeft de bedoeling -hoewel het een moeilijk proces is- uit te zuiveren en te leren zien wat werkelijk van belang is en wat ballast is geworden. Ik meen dat de crisis van de afgelopen decennia -hoewel niet gemakkelijk- ook nieuwe wegen aanreikt, waarbij het zal gaan om de kwaliteit en niet om de kwantiteit. Ik zie mensen ingrijpende keuzes maken. Mensen die intreden in religieuze gemeenschappen zijn over het algemeen geen twintigers. Ze zijn gepokt en gemazeld door het leven. God is voor hen een dierbare werkelijkheid geworden in hun leven. Omwille van hun Godsverbondenheid, hun geraaktheid en bewogenheid om het Mysterie maken ze ingrijpende en radicale keuzes.

Als ik door me heen laat gaan wat zo her en der aan het gebeuren is stemt dit mij positief over de toekomst van het religieuze leven. Er zijn te veel aanwijzingen dat er opnieuw ruimte en aandacht is voor het Mysterie waar we ons toe moeten leren verhouden in een gesecculariseerde wereld, in een één wordende wereld, in een wereld waarin de mens zich autonoom denkt. Mensen die geraakt zijn door het Mysterie wijzen ons hierbij een weg. Die weg zal wellicht anders zijn dan de vormgeving die wij hebben gekend en geleefd. In de kern is dit niet nieuw. Geen verandering maar vernieuwing. Roeping is immers inbreuk op het bestaande. Het is altijd zo geweest dat naast de bestaande structuren mensen in staat zijn geweest wegen te gaan die van invloed zijn geweest op de ontwikkelingen in het religieuze leven. Ik ben van mening dat ook de ontwikkelingen van vandaag ons zullen brengen naar een periode waarin we een religieus leven zullen kennen in Nederland, in Europa en wellicht ook daarbuiten, dat binnen de gesecculariseerde wereld recht van bestaan heeft juist vanwege de aandacht voor het Mysterie, juist vanwege de ruimte die het Mysterie krijgt in het leven, juist vanwege de persoonlijke intimiteit met God, juist vanwege het inoefenen van gelijkwaardigheid van mensen ongeacht hun achtergrond, hun cultuur en hun kleur, juist vanwege het inoefenen van zusterschap en broederschap tussen mensen.

Ik wens u een vruchtbaar overleg en dank u voor uw aandacht.

Tjeu Timmermans O.Carm.
Voorzitter KNR

NB. Voor deze inleiding heb ik dankbaar gebruik mogen maken van aantekeningen van Huub Welzen O.Carm., wetenschappelijk secretaris van het Titus Brandsma Instituut te Nijmegen.